

УДК 657

А. В. Шайкан, канд. екон. наук, доц.,
кафедра обліку і аудиту,
КЕІ ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВІД ПРИМИТИВНИХ ІНВЕНТАРІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОГО СТРАТЕГІЧНОГО ОБЛІКУ

В статті піднято питання дослідження історії розвитку бухгалтерського обліку від давніх часів до наших днів. Доводиться принцип нескінченності розвитку бухгалтерського обліку. Вказується на пріоритетні напрямки розвитку бухгалтерського обліку в майбутньому.

Ключові слова: бухгалтерський облік, управлінський облік, облікова школа.

На гербі бухгалтерів, визнаному інтернаціональною емблемою рахункових працівників, зображені сонце, ваги, крива Бернуллі і накреслений девіз: «Наука, довіра, незалежність».

Сонце символізує освітлення бухгалтерським обліком фінансової діяльності, ваги — баланс, а крива Бернуллі — символ того, що облік, виникнувши одного разу, існуватиме вічно.

Сьогодні бухгалтерський облік переживає процес бурхливого розвитку. Йде постійний процес удосконалення його управлінського інструментарію. Серед учених точиться гостра дискусія щодо місця і призначення бухгалтерського обліку в системі управління підприємством. Можна сказати, що бухгалтерський облік стоїть на порозі свого якісного перетворення відповідно до вимог нової економічної ери — ери інформаційної економіки. Але розробляючи концепції майбутнього бухгалтерського обліку, досліджуючи такі нові його прояви, як податковий облік, управлінський стратегічний облік, екологічний облік, виробничий облік та інші, варто озирнутися назад. Варто розглянути питання розвитку бухгалтерського обліку. Необхідно знати, яким чином утворився сучасний нам облік. Адже не знаючи історії — як можна досліджувати можливі напрямки розвитку в майбутньому? Отже, вважаємо, що дослідження історії бухгалтерського обліку є необхідною умовою дослідження його перспектив розвитку.

Історія бухгалтерського обліку налічує майже шість тисяч років і відноситься до IV століття до н.е. Поява обліку пов'язана з господарською діяльністю людини.

Протягом перших тисячоліть розвивався уніграфічний облік (проста бухгалтерія), який відтворював факти господарського життя в тих одиницях вимірювання, в яких вони виникали. Проста бухгалтерія розвивалася в п'ять етапів:

- інвентарний облік;
- контокорент;
- гроші, виступаючі об'єктом обліку;
- гроші як об'єкт обліку злилися з урахуванням розрахунків;
- гроші і контокорент поглинули облік інвентарю.

Проста бухгалтерія була системою суцільного і систематичного спостереження за ходом господарського процесу. Вона дозволила створити єдину систему обліку і узяти під контроль усі матеріальні і грошові кошти, а також розрахунки.

Але ця система мала ряд недоліків: у обліку було відсутнє дзеркальне віддзеркалення; використовувався принцип приблизності; облік носив реєстраційний характер; не розкривався юридичний і економічний сенс всіх фактів, що наводяться в ньому; не застосовувалися облікові засоби для визначення прибутку; були відсутні підсумки, що дозволяють контролювати правильність облікових записів [1].

Спробуємо описати хронологію розвитку бухгалтерського обліку [2].

476 р. — початок Середньовіччя. Традиції римської бухгалтерії продовжували зберігатися. Зростанню точності і юридичної обґрунтованості облікових записів

сприяла концепція римського права і виникнення торгового (господарського) права. Така ситуація збереглася до початку другого тисячоліття нашої ери.

У другому тисячолітті купцями стали створюватися посередницькі суди. Вони виробляли певні вимоги до записів: хронологічний порядок записів, відсутність пропусків у бухгалтерських книгах між записами, кожна операція підтверджується документально і т. п.

В епоху Середньовіччя формуються два основні напрями обліку: камеральна і проста бухгалтерія.

Камеральна виходила з того, що основним об'єктом обліку визнавалася каса, очікувані надходження, а також виплати з неї. Реєстрації підлягали всі надходження і виплати грошових коштів, а доходи і витрати встановлювалися наперед.

Проста бухгалтерія припускала облік майна, включаючи касу, а доходи і витрати ставали для бухгалтера шуканими. Всі майнові рахунки велися за принципом дебет—кредит, але в інформаційну облікову систему ще не включалися рахунки власних коштів.

В епоху Відродження прості відмітки римлян вже не задовольняли нових потреб торгівлі: у банках з'являються і вивчаються нові форми рахунків, до записів стали застосовуватися нові комбінації.

Нові форми вперше знайшли застосування в італійських купців, оскільки Італія у той час була не тільки інтелектуальним центром, але й центром всесвітньої торгівлі.

Необхідно зазначити, що в історії бухгалтерського обліку прийнято виділяти два основні періоди — долітературний і літературний. Перший період характеризується відсутністю навчальної літератури, другий — її наявністю.

Розвитку бухгалтерії сприяло і великий винахід XV сторіччя — книгодрукування.

Переходом до нового етапу обліку послужило виникнення подвійного (дебетово—кредитового) запису. Наукова розробка закону подвійного запису господарських операцій і різних способів його застосування виникла в середні віки.

У 1494 р. систему подвійного запису описав учений-математик, францисканський чернець, друг Леонардо да Вінчі — Лука Пачолі в одинадцятому трактаті «Про рахунки і записи» дев'ятого відділу твору «Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції і відносини». Пізніше система одержить назву «староіталійської».

Поява Трактату лише на два роки відстає від відкриття Колумбом Америки. Таким чином, зміна епох в історії обліку співпадає за часом з переходом Європи від Середньовіччя до Нового часу.

Довгий час дану працю вважали першою з таких, що описують подвійний запис. А Луку Пачолі вважали його винахідником. Сьогодні достовірно відомо, що перша книга, в якій описувалася система подвійного запису, — книга Бенедетто Котрульї «Про торгівлю і сучасного купця», написана від руки в 1458 р., але надрукована тільки в 1573 р. Тому книга Луки Пачолі визнається всіма істориками науки як перша друкарська робота, що дала поштовх розвитку нової системи бухгалтерського обліку.

У трактаті «Про рахунки і записи» Лука Пачолі шляхом аналізу господарських операцій і вже існуючих способів ведення книг — меморіалу, журналу, Головної книги та інвентарної книги описав закон подвійного запису і показав, що, ґрунтуючись на ньому, в будь-якому господарстві можна побудувати доцільну систему рахунків і книг.

Проте, існує багато точок зору на питання, хто є дійсним автором одинадцятого трактату «Про рахунки і записи». Відомий італійський теоретик і історик Фабіо Беста назвав справжнього, на його думку, автора Трактату — Трайло Ди Канцеляріуса, що викладав подвійну бухгалтерію за венеціанським способом в одній з комерційних шкіл Венеції. Пачолі, на думку Ф. Бести, включив до складу «Суми» гото-

вий конспект лекцій цього викладача. Два інші історики, Р. Оллот і Э. Стевелінк, погоджуючись в цілому з думкою Беста, називають ім'я іншого викладача — ди Бьянчі. Можна припустити що ні Трайло ди Канцеляріус, а ні ди Бьянчі не були авторами староіталійської школи і не були авторами конспекту з бухгалтерського обліку, який взяв за основу для свого трактату Лука Пачолі. Дані фахівці-обліковці були просто викладачами, що викладали ази саме «староіталійської» венеціанської школи бухгалтерського обліку [3].

Проте, сьогодні вже практично зникли сумніви стосовно того, що не Лука Пачолі є автором подвійного запису.

У даний час всі історики сходяться на думці, що подвійний запис у бухгалтерському обліку виник не за часів Луки Пачолі, а набагато раніше. Лука Пачолі тільки описав систему, що вже склалася до нього.

Прийнято вважати, що подвійна бухгалтерія в долітературний період знаходилася на етапі становлення, робила найперші кроки, що в трактаті Пачолі узагальнені кращі методи ведення обліку, відомі у той час. Сьогодні дане ствердження підвергається серйозній обґрунтованій критиці.

У Трактаті описаний «венеціанський спосіб» — гранично спрощений варіант подвійної бухгалтерії. Простота пояснювалася тим, що венеціанський варіант не передбачав того, що є сенсом сучасної бухгалтерії — складання бухгалтерської звітності. Завдяки своїй простоті венеціанський варіант був широко поширений серед дрібних і середніх торгових компаній і навіть викладався разом з арифметикою в комерційних училищах ряду міст Північної Італії.

«Венеціанський» варіант подвійної бухгалтерії не був єдиним для того часу. У ряді крупних торгово-банківських компаній Флоренції задовго до появи Трактату застосовувалася подвійна бухгалтерія незвичайно високого рівня. Вже в XIV столітті рахівники цих компаній систематично використовували майже всі відомі в даний час методи ведення обліку, регулярно складали бухгалтерську звітність. Вони уміли класично правильно вирішувати найважчу для бухгалтерів задачу — обчислювати фінансовий результат і навіть диференціювати його по видах діяльності [1].

Франчесько ди Мазко Датіні (1335—1410) — знаменитий купець-банк'єр з Прато (під Флоренцією) — був однією з найбагатших людей свого часу. Не маючи спадкоємця, Датіні залишив велику частину свого стану, включаючи і палац, добродійної організації Чеппо де Повері.

Чималий інтерес представляють умови, на яких був переданий цей стан: наступники зобов'язалися продовжувати прийнятий у Датіні порядок ведення облікових книг. Названа добродійна організація існує і понині, причому воля її засновника неухильно виконується. Архіви Датіні як і раніше зберігаються в його колишньому палаці і є унікальними по повноті: вони включають майже 500 облікових книг і близько 130 тисяч ділових листів, не кажучи про безліч векселів, страхових полісів, сплачених чеків, коносаментів і інших первинних документів. Ці архіви впродовж кількох десятків років є об'єктом вивчення для багатьох істориків економіки і бухгалтерського обліку.

Крім центрального відділення у Флоренції Датіні були створені шість відділень у Венеції, Генуї, Авіньоні, Барселоні, Валенсії і Мальорці. Кожне з цих відділень займалося як торговою, так і банківською діяльністю; у центральному відділенні, окрім цього, велося виробництво сукна з англійської шерсті. Відділення регулярно звітували перед керівництвом про свою діяльність.

З архівів видно, що звітність наприклад, барселонського відділення складається з бухгалтерського балансу і звіту про прибутки і збитки, що повністю узгоджуються між собою. Також видно, що позаоборотні активи в балансі відокремлені від оборотних і на них нараховується амортизація, що в звітності присутні такі статті, як витрати майбутніх періодів і резерви по неоплачених податках і непередбачених

витратах. У бухгалтерському обліку Нового часу всі ці поняття і відповідні їм рахунки почали з'являтися лише в другій половині XIX ст. Особливо необхідно відзначити і те, що прибуток від торгової діяльності відокремлений від прибутку по валютних (банківським) операціях. Окремо показуються і витрати, загальні для обох видів діяльності.

Ще складнішим був облік у центральному відділенні, де велася і виробнича діяльність. У документах цього відділення зустрічаються приклади калькуляції собівартості, проте вони дотепер мало досліджені.

Бухгалтерами Датіні використовувався сучасний підхід до оцінки активів. Власні (не комісійні) товари показувалися за ціною придбання або за ринковими цінами; якщо останні були нижчі, різниця відносилася на рахунок збитку по товарах. У той же час позаоборотні активи завжди оцінювалися за ціною придбання.

Приведені факти дозволяють дійти висновку: облік у компанії Датіні принципово не відрізнявся від сучасного!

Книги Датіні є якнайповнішими і довершеними зразками подвійної бухгалтерії долітературного періоду зі всіх відомих до теперішнього часу. Датіні надзвичайно високо оцінював постановку обліку в своїй компанії. Про це можна судити по його заповіту, головною метою якого було збереження облікових книг для майбутніх поколінь [1].

Проте, окремі факти свідчать, що Датіні не був творцем своєї системи обліку. Вона запозичена ним ззовні.

Так, з 1367 по 1383 рр. у компанії Датіні велася не подвійна, а проста бухгалтерія, причому вельми архаїчна і незручна. Дебет усіх рахунків поміщався в першій половині Головної книги, а кредити тих же рахунків — у другій. З 1383 по 1386 рр. був здійснений перехід до зручнішої двосторонньої форми рахунку, коли дебет і кредит його розташовуються поряд, на лівій і правій сторінках розгорненого листа (фоліо). У цей же час у Головній книзі з'являються і результатні рахунки. Саме в цей період у компанії почався перехід від простої до подвійної бухгалтерії. І лише після 1390 р. у компанії застосовується сучасна подвійна бухгалтерія, відповідна приведеним вище критеріям.

Викликають обґрунтовані сумніви стосовно того, що обліковці Датіні зуміли протягом десятка років самостійно винайти такі складні облікові методи і перейти до подвійної бухгалтерії такого високого рівня. За такий короткий період, в умовах працюючого підприємства, можливо лише впровадження вже розробленої і перевіреної на практиці системи, причому з активною допомогою фахівців, обізнаних у даному питанні. Отже, можна припустити, що «флорентійська» школа обліку створювалася на протязі кількох сторіч, саме стільки часу знадобилось, щоб прийти від «венеціанської» школи обліку до бухгалтерії сучасного рівня.

Книги ще кількох Флорентійських компаній свідчать про те, що такий дивно високий для того часу рівень обліку існував як мінімум ще в першій половині XIV ст.

Історики не прийшли до загальної думки з приводу того, які з уцілілих облікових книг слід вважати найбільш ранніми свідченнями подвійної бухгалтерії. Окремі фахівці називають як такі облікові книги генуезької комуни за 1340 р. Інші — книги Флорентійських компаній Фіні за 1296 р. і Фаролфі за 1299 р.

Книги генуезької комуни за 1340 р., що повністю збереглися до наших днів, на загальну думку, задовольняють всім вимогам подвійної бухгалтерії. У даний час вони офіційно визнаються найбільш раннім свідченням подвійної бухгалтерії. Повністю збалансовані книги 1340 р. спираються на попередні записи 1339 р. На жаль, самі записи не збереглися.

Від ранішого періоду збереглися документи, що свідчать про те, що, швидше за все, перехід до подвійної бухгалтерії був здійснений в 1327 р. Цього року були виявлені численні фінансові зловживання. Для запобігання їх було ухвалене рішення повністю переглянути всю систему рахівництва і вести рахунки по «банківському

методу» (*ad usum banchi*). Відзначимо, що і в цьому випадку ми спостерігаємо непрямі ознаки запозичення подвійної бухгалтерії, передачі досвіду, а, можливо, і надання послуг з постановки обліку. Сумнівно, щоб люди, не знайомі з подвійною бухгалтерією, змогли б на практиці перейти на цю облікову систему на основі усних консультацій.

Інші історики наполягають на тому, що книги компаній Фіні і Фаролфі, що збереглися лише частково, також велися за правилами подвійної бухгалтерії і саме вони є найбільш ранніми її свідоцтвами (*Бродель Ф.* Ігри обміну. — С. 583).

У книгах обох компаній використовуються результатні рахунки, а кожен запис у Головній книзі містить посилання на кореспондуючий рахунок. Хронологічний запис у компанії Фаролфі розділений між журналом і касовою книгою, тобто фактично в компанії використовувалася німецька форма рахівництва, вперше запропонована в Новий час Ф. Гельвігом лише в 1774 р. Була розділена і Головна книга: товарні рахунки велися окремо в так званій червоній книзі (*libro rosso*). Все це свідчить про хорошу організацію обліку, що передбачає розподіл праці між рахунковими працівниками.

Подвійний запис у зручнішому і повнішому вигляді відображав господарський процес. Система рахунків простої бухгалтерії доповнилася рахунками власних засобів, а матеріальні рахунки одержали грошову оцінку, унаслідок чого всі факти господарського життя стали відображатися двічі [4].

Поява операційних рахунків, які в умовній формі фіксували зміни і рухи засобів, дозволило встановити систематичне спостереження за такими величинами, як капітал і прибуток. Рахунки дали бухгалтерам можливість перейти від простого грошового обліку до обліку всіх об'єктів і операцій у грошовому виразі.

Подвійний запис став невід'ємною частиною бухгалтерського обліку, перетворив весь облік на струнку систему, що полегшує контроль як за збереженням цінностей, так і за управлінням ними.

Подальша історія розвитку бухгалтерського обліку була логічним продовженням і розвитком саме «староіталійської» школи. Можна сказати, що бухгалтерський облік переживав своє друге народження, адже він вже існував практично в сучасному вигляді у XIII — XIV ст.

Значного внеску в подальшому розвитку обліку зробили європейські фахівці: факторна бухгалтерія І. Готліба (1531 р.), складне проведення В. Меннгра (1550 р.), опис принципів амортизації Д. Мелліса (1588 р.), пробний та заключний баланси Ж. Андре (1636 р.), комерційний кодекс та синтетичний та аналітичний облік Ж. Саварі (1673—1676 рр.) [3].

XVIII та XIX ст. можна охарактеризувати як період схоластики в обліковій науці. Тут можна виділити французьку школу (М. де ла Порт, 1685 р.), ново-італійську (Ф. Гаратті, 1688), англійську (1796), американську (Э. Дегранж, 1802), російську (К. І. Арнольд, І. Ахматов, 1809), ломбардійську школу (1840) [3].

У цей же період часу виник аудит у сучасному його прояві (1854) і така існуюча й понині інституція, як «Інститут присяжних бухгалтерів Англії і Шотландії» (1880).

У XX ст. закінчилось формування сучасного бухгалтерського обліку не тільки як інструмента управління, а перш за все як науки. Відбувся розподіл бухгалтерського обліку на основні види та напрями. Виділилися фінансовий, податковий та управлінський обліки. Все більше завданнями обліку стають управлінські завдання. Про це говорить виділення таких нових напрямків в управлінському обліку, як виробничий облік, екологічний облік, управлінський стратегічний (прогнозний або прогностичний) облік. Проте, дане питання (еволюція управлінського обліку) не може бути розглянуто кількома строками даної статті а потребує окремого дослідження. В цілому, схематично еволюцію бухгалтерського обліку можна простежити з табл. 1.

Таблиця 1

ЕВОЛЮЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Дата	Подія
V тисячоріччя до н. е. — 3400 до н. е.	Перші облікові записи фактів господарського життя. Перші відомості про складання інвентарів; контокорент
II — I тисячоріччя до н. е. — I ст. до н. е.	Поява монети (VII в. до н. е.) Поява першого рахункового приладу абак (500 до н. е.). Облікові записи починають набувати юридичної сили. Принцип оцінки (Вітрувій)
Наша ера — I ст. — II ст.—1000—1100 рр.	Система облікових книг римської бухгалтерії (патримоніальний, уніграфічний, камеральний облік)
1200 р.(орієнтовно)	Зародження подвійної (діграфічної) бухгалтерії. Техніка касових операцій тамплієрів
1263 р.	Закон про обов'язкову звітність
1296 р.	Фрагменти облікових книг Флорентійської торгової компанії Фіні. Наявність результативних рахунків
1299 р.	Фрагменти облікових книг Флорентійської торгової компанії Фаролфі. Німецька форма рахівництва, результативні рахунки, розподіл доходів по періодах. Явні ознаки числення фінансового результату.
1303—1308 рр.	Фрагменти облікових книг банкірського будинку Буонсіньорі з Сиєни. Наявність результативних рахунків
1318—1323 рр.	Фрагменти облікової книги Флорентійської компанії Перуцци. Французька форма рахівництва. Рахунок прибутків і збитків. Секретні книги
1340 р	Облікові книги міської комуни Генуї. Повністю збережене свідоцтво подвійної бухгалтерії
1390 р.	Облік компанії Датіні (практично сучасний рівень бухгалтерського обліку)
1458 р.	Рукопис книги Б. Катрулі
1494 р.	«Трактат про рахунки і записи» (Лука Пачолі)
1531 р.	Факторна бухгалтерія (І. Готліб)
1549 р.	Перша редакція законодавчого акту про права кредиторів (Іспанія)
1550 р.	Складна проводка (У. Меннгр)
1581 р.	Перше товариство бухгалтерів
1588 р.	Опис амортизації (Д. Мелліс)
1636 р.	Два види балансу — пробний і завершальний (Ж. Андре)
1657 р.	Поняття звітного періоду
1673 р.	Законодавча регламентація облікових записів — Комерційний кодекс (Ж. Саварі)
1676 р.	Синтетичний і аналітичний облік (Ж. Саварі)
1685 р.	Французька форма рахівництва, класифікація рахунків (М. Де ла Порт)
1688 р.	Нова італійська форма рахівництва (Ф. Гаратті)
1762 р.	Опис камеральної бухгалтерії (М. Пуехберг)
1774 р.	Змішана проводка (Гельвіг)
1774 р.	Проста бухгалтерія (Д. делла Гатта)
1796 р.	Англійська система рахівництва — критика подвійної бухгалтерії

Закінчення табл. 1

Дата	Подія
1802 р.	Американська (Журнал-Головна) форма рахівництва (Э. Дегранж)
1809 р.	Публікація перших фундаментальних праць російських бухгалтерів (Д. І. Арнольд, І. Ахматов)
1817 р.	Поява рахунку «Реалізація» (І. С. Кіне)
1840 р.	Зародження науки — формулювання категорійного апарату (Ф. Вілла, ломбардська школа)
1854 р.	Виникнення сучасного аудиту
1860 р.	Бухгалтерський облік як економічна наука (Ж. Г. Курсель-Сенель — французька школа)
1860 р.	Перманентний інвентар (Э. Леоте)
1865 р.	Розділення бухгалтерського обліку на торговий і виробничий (Готшалк)
1870 р.	Синтез камеральної і патримональної бухгалтерії — константна бухгалтерія (Ф. Гюглі)
1873 р.	Диференціація рахунків в logystmografiyu (Д. Чербоні — тосканська школа)
1850—1880 рр.	Зародження балансоведення: економічний аналіз (Штерн, Шер, Ляйтнер, Герстнер); юридичний аналіз (Байгель, Ремер, Порциг); популяризація (Губер, Брозіус, Шенвандт)
1876 р.	Потрійна (російська) бухгалтерія (Ф. У. Єзерський)
1880 р.	Інститут присяжних бухгалтерів Англії і Шотландії
1888 р.	Перший російськомовний бухгалтерський журнал «Рахівництво» (А. М. Вольф)
1889 р.	Сторніровочний запис (Беретті)
1893 р.	Бухгалтерський облік як наука про контроль (Ф. Беста — венеціанська школа)
1902 р.	Консолідований баланс (А. Діксон)
1904 р.	Перший міжнародний конгрес бухгалтерів
1909 р.	Балансова теорія (Н. С. Лунський)
1911 р.	Міжнародне визнання карткових регістрів (Э. Р. Веленсуело)
1911 р.	Основи стандарт-кост (Р. Емерсон, Ч. Гаррісон)
1912 р.	Теорія калькуляції собівартості (повна собівартість — А. Кальмес)
1912 р.	Економіологія (Л. І. Гомберг)
1914 р.	Інтегральна форма рахівництва (Ж. Б. Дюмарше)
1919 р.	Динамічний баланс (Е. Шмаленбах)
1922 р.	Органічний баланс (Ф. Шмідт)
1926 р.	Балансовий квадрат (Н. А. Блатов)
1929 р.	Введення обов'язкової звітності про прибутки і збитки у Великобританії
1931 р.	Нормативний облік (Ч. Гаррісон)
1933 р.	Дірект-костінг (Ч. Кларк)
1938 р.	Нові принципи оцінки (FIFO, LIFO)
1940 р.	Макрооблік (Стоун)
1950 р.	Управлінський і фінансовий облік
1980—2000 рр.	Управлінський стратегічний облік (Інз, Бромвіч і Бхимані, К. Друрі, Б. Райан, К. Уорд)

Отже, ми бачимо, який довгий шлях розвитку пройшов бухгалтерський облік у своєму розвитку. Бухгалтерський облік розвивався і буде розвиватися в тісній взаємодії з розвитком економічних відносин. І цей розвиток не закінчено. Більш того, цей розвиток не буде закінчено ніколи. Адже, як говорить герб бухгалтерів, «...виникнувши одного разу, існуватиме вічно».

Література

1. Історія бухгалтерського обліку // [http:// www.ej.kubagro.ru /2006/03/02/p02. asp](http://www.ej.kubagro.ru/2006/03/02/p02.asp)
2. Еволюція бухгалтерського обліку // Научный электронный журнал КубГАУ. — № 03(19). — 2006.
3. Смирнова И. А. История развития бухгалтерского учета [http:// www. elitarium.ru /2004/03/18/ istorija_ razvitija_ bukhgalterskogo_ ucheta.html](http://www.elitarium.ru/2004/03/18/istorija_razvitija_bukhgalterskogo_ucheta.html)
4. Манько С. История бухгалтерського учета // <http://snezhana.ru/history/>

Надійшла до редакції: 21.11.2007